

LA RENOVACIÓ PEDAGÒGICA A CATALUNYA (*)

per Jordi Monés i Pujol-Busquets

L'Escola que nosaltres hem conegut neix i es desenvolupa paral·lelament amb la Revolució Industrial i gràcies als organismes del nou Estat que substitueix l'Antic Règim. L'Estat modern crearà una organització molt més perfeccionada, en la qual, l'estructura educativa hi jugarà un paper d'una certa importància.

A través de la nova organització escolar, hom pretindrà que l'educació arribi a tots els grups socials, política que s'endegarà amb més o menys rapidesa i proporcionalment, en gran part, a l'estadi d'evolució de la Revolució Industrial, almenys considerat el problema des d'una òptica estatal.

Cal puntualitzar, però, que, en línies generals, la universalització de l'ensenyament no comportarà la igualtat d'oportunitats enfront de l'educació, sinó que funcionarà com un mecanisme d'integració al poder institut. A mesura que el sistema industrialista s'estabilitza, l'organització escolar esdevé indispensable per a l'estabilitat i bon funcionament de l'estructura socio-política; l'escola servirà per a propiciar la mobilitat social i sobretot per a afermar el poder polític.

A l'Estat espanyol, on l'esmentada Revolució Industrial es desenvolupa amb molta lentitud, coexistiran al llarg del segle XIX i bona part del nostre segle, dos tipus de societat: l'una industrial i essencialment urbana i l'altra agrària i fonamentalment rural. Aquesta coexistència comportarà una sèrie d'anacronismes que incidiran clarament sobre l'estructura educativa.

(*) N.R.- Conferència pronunciada el dia 11 d'abril de 1986, a l'Antic Hospital de Sant Roc, de Valls, dins dels actes del Centenari del naixement de l'Eladi Homs.

Moltes anàlisis es limiten a assenyalar la discordància entre una legislació escolar de tipus francès, que pren forma entre 1834 i 1857, i la realitat escolar, o bé a estudiar la lluita pel control de l'aparell escolar entre l'Església i l'Estat; al meu entendre, però, hi ha altres aspectes importants que configuren el nostre món socio-educatiu vuit-centista.

No es tracta simplement de discutir si la legislació escolar espanyola no es materialitza per manca d'assignacions pressupostàries, o d'estudiar els mòbils socio-polítics i/o socio-econòmics que originen l'abdicació de les classes dirigents envers un programa que fes efectiva una escolarització més o menys total, sinó que caldria qüestionar la mateixa essència d'una legislació que no tenia en compte, en el cas concret del Principat, la nostra realitat socio-cultural i socio-lingüística, fet que cal situar en el marc de la pèrdua de les llibertats de la terra des de principis del segle XVIII.

Em sembla que no cal insistir massa sobre la incompetència tècnica i la incapacitat política de la classe dominant a l'Estat Espanyol per a tirar endavant una estructura educativa que estigués, més o menys, en consonància, amb les necessitats d'una societat en vies d'industrialització.

Fruit d'aquesta situació, a l'entrada del segle XX, les deficiències, i les insuficiències dels centres educatius a nivell quantitatiu i qualitatiu assolien nivells esgarrifosos. Els mestres rebien una formació més ideològica que no pas professional i se'ls atorgava un aparent prestigi moral, però la seva consideració social i econòmica era, en canvi, mínima. El mestre o el programa esdevenien el centre del procés educatiu, amb la qual cosa l'alumne era un ser totalment passiu. Concretament, a l'escola elemental, hom hi aprenia ben poques coses.

Pel que fa a l'orientació político-ideològica, llevat d'alguns períodes relativament molt curts, hom seguí la moral tradicional i se supedità als valors considerats essencials, és a dir pàtria, religió i família, la qual cosa significava submissió a l'autoritat i l'ordre establerts, menyspreu més o menys encobert de les ciències positives, unitarisme lingüístic i programàtic i altres coses per l'estil.

A mesura que s'escolava el temps, s'estabilitzava l'estructura educativa centralista i burocràtica i fins i tot l'Estat i l'Església arribaven a una mena de consens, un acord implícit, que amb alts i baixos es perllongaria fins a la proclamació de la IIa. República.

Alhora que s'afermava a nivell escolar públic i privat l'anuença de les diverses castes de la classe dominant, sorgien noves propostes educatives que, en el cas de Catalunya, serien formulades pels grups socialment i política marginats pel sistema caciquil de la Restauració.

A partir sobretot de la crisi de 1898, les forces socials i polítiques catalanes, amb l'excepció dels partits dinàstics vinculats a l'aparell de l'Estat, cercaven vies alternatives al sistema de poder pseudo-democràtic de la Restauració.

Des dels sectors més dinàmics de la burgesia catalana fins al moviment

obrer, passant pel republicanisme nacionalista, hom elaborà programes político-socials d'una certa coherència, on s'inclouia una determinada visió de l'escola i un projecte educatiu més o menys conseqüent.

Com és lògic, totes les iniciatives sorgirien en la seva major part del camp privat, no per manca de vocació pública, sinó perquè a principis de segle, les possibilitats a partir dels estaments públics eren mínimes.

Així, doncs, recollint l'impuls dels nous corrents pedagògics i fonamentalment sota l'influx dels canvis socials i polítics que s'estaven gestant a la societat catalana, sorgeixen, a finals del segle passat, unes certes ànsies de renovació en el camp escolar.

En el camp particular, cal assenyalar l'obra del mestre del Masnou, Francesc Falana i l'any següent d'un organisme que prendria, al cap de poc, el nom d'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, la qual jugaria un paper importantíssim pel que fa sobretot a la catalanització de l'escola, mitjançant l'ajut econòmic a les escoles catalanes i la publicació de textos escolars en la nostra llengua. Potser pagaria la pena afegir que la primera proposta d'escola vinculada al medi no provenia del camp educatiu, ja que l'hem trobada en un article de Ramon Aravia i Solanas publicat el 1883 a l'Avenç.

Tornant al fil de la qüestió, direm que al 1902 Joan Bardina iniciava una gran campanya pedagògica a *La Veu de Catalunya*. Prat de la Riba, director d'aquest periòdic, endevinà les possibilitats de Bardina, per la qual cosa cercà la seva col·laboració per a intentar renovar l'escola.

Del binomi Prat-Bardina sorgirà la idea de la creació d'un Patronat d'Escoles. Bardina s'adonà, però, que el problema principal provenia de la insuficient preparació del professorat i a tal fi hom proposà la creació d'una Escola de Mestres.

Després dels tràmits reglamentaris, aquesta Escola començà a funcionar el curs 1906-1907. L'extraordinària personalitat de Bardina aconseguí aglutinar l'adhesió de gent de diverses tendències, des d'Hermenegildo Giner de los Ríos, del Partit Radical, fins el Cardenal Casañas, així com també l'ajut de diverses personalitats de la burgesia catalana.

L'Escola, que comptava amb un personal docent molt qualificat, introduí moltes matèries noves, amb la qual cosa els estudis adquiriren un nou caire, tant en l'aspecte formatiu com en l'instructiu. Entre les novetats que presentà aquest Centre, algunes revolucionàries en el seu temps, podríem incloure:

- la gradualització de l'ensenyament.
- la supressió total, almenys en teoria, de la lliçó magistral a base d'utilitzar el diàleg, reduint a la mínima expressió el llibre de text.
- la supressió dels premis i dels càstigs, cercant però altres formes d'estímul.
- l'escolarització en català i la introducció de la història i la literatura catalanes com a disciplines escolars.
- l'educació en règim de coeducació.

- la importància atorgada als treballs manuals i a l'ensenyament pràctic.
- el paper concedit a les excursions des de l'angle formatiu.
- finalment assenyalaré la participació dels alumnes en les activitats de l'escola, especialment en les tasques administratives i d'ordre intern.

El professorat era molt qualificat quant a continguts, però hi van haver problemes a causa del desconeixement de la metodologia, fet que frenà la participació activa dels alumnes en l'aprenentatge.

Aquesta Escola només durà quatre anys, però deixà una gran empremta. En aquests anys apareixen diverses escoles renovadores, entre les quals recordarem l'Escola Mossèn Cinto, les Escoles Catalanes del Districte VI, el Col·legi Mont d'Or i el Nou Mont d'Or, l'Escola Vallparadís de Terrassa, a les quals començaran a destacar alguns dels grans futurs pedagogs del nostre país, com Alexandre Galí, Palau Vera, Eladi Homs, Manuel Ainaud, Artur Martorell, Marcel·lí Antich, etc.

Paral·lelament, començaven a preocupar-se de l'ensenyament els organismes públics catalans, els quals des de principis del segle XX, especialment a les grans ciutats, havien passat a mans dels nous grups polítics, gràcies a la democratització de les esmentades institucions. Fins el Cop d'Estat de Primo de Rivera cal assenyalar, d'una manera molt particular, l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona i la Mancomunitat de Catalunya.

Malgrat les limitacions legals, l'obra de l'Ajuntament de Barcelona constituí, pel seu abast popular i especialment per la renovació metodològica, una experiència molt remarcable en el camp de l'escola pública.

Pel que fa a les realitzacions pràctiques, cal anomenar primerament l'Escola del Bosc de Montjuïc, el primer centre modern públic de la ciutat de Barcelona, inaugurada el 8 de maig de 1914. La direcció d'aquesta Escola fou encarregada a Antolí Monroy i a Rosa Sensat. Destacà, sobretot, l'escola de noies, dirigida per Rosa Sensat la qual havia anat a estudiar la moderna pedagogia a diversos països estrangers. Dins de les novetats d'aquesta Escola, que atorgava gran importància a la participació de l'alumnat, recordaré la introducció dels centres d'interès i l'aplicació del bilingüisme, amb la qual cosa el català entrarà, per primera vegada, en una escola pública moderna.

El mateix 1914, l'Ajuntament de Barcelona, esperonat per les experiències montessorianes que hom duia a terme a l'Escola de la Casa de Caritat de la Diputació de Barcelona, enviava quatre mestres a Roma aprofitant l'arribada de la celebració, a la capital italiana, del Segon Curs Internacional Montessori, al qual hi assistiren també mestres de l'esmentada Diputació i de l'Ajuntament de Lleida. L'any 1915 funcionaven ja a Barcelona dos parvularis municipals on s'aplicaven les tècniques montessorianes sota la direcció de Dolors Canals i Mercè Climent. Val a dir que el fervor montessorià s'estendria a distintes poblacions catalanes sota l'impuls de diverses persones i organismes.

L'any 1916, l'Ajuntament barceloní decidí la creació de la Comissió

Municipal de Cultura, de la qual formaven part diverses personalitats de la vida ciutadana. En aquesta Comissió hi jugaren un paper fonamental els seus assessors tècnics, l'arquitecte Josep Goday i Manuel Ainaud i Sànchez.

Aquesta nova etapa de la política municipal escolar, es concretà en l'inici o la reforma de nous grups escolars, d'acord amb un projecte previ basat en un acurat estudi socio-escolar dirigit per l'arquitecte, del Partit Radical, Manuel Vega i March. El fet que Ainaud desenterrés una colla de llegats per a la construcció d'escoles facilità d'endegament del citat projecte.

De les noves escoles d'aquests anys cal mencionar les del Patronat Domènec que funcionaven des de 1901, però que un cop reformades, iniciaren una nova etapa al curs 1919-1920, sota la direcció d'Artur Martorell, ex-alumne de l'Escola de Mestres de Joan Bardina i professor de l'Escola Vallparadís de Terrassa i de l'Escola d'Arts i Oficis de Badalona, de la qual n'era Director Pompeu Fabra.

El fet més important d'aquesta època, és la concessió, per un R.D. del 19 de febrer de 1922, del Patronat Escolar de Barcelona que s'havia d'adaptar, el màxim possible, al reglament, dels Grups Escolars Cervantes i Príncep de Asturias de l'Ajuntament de Madrid.

El mateix any que es concedia el Patronat, s'inaugurava l'Escola del Mar, concebuda com a complement de l'Escola del Bosc. A més del seu caràcter d'institució docent d'assaig metodològic i d'escola a l'aire lliure, tenia un caràcter eminentment mèdic, concretat en l'aprofitament terapèutic del sol i del mar, considerats, en aquell temps, gairebé com a miraculosos per al guariment d'algunes malalties. Es confià la direcció de l'Escola a Pere Vergés que portà a terme una gran tasca pedagògica, especialment en el terreny de l'educació estètica.

L'Escola del Parc del Guinardó constituïa la darrera anella de les escoles modèliques a l'aire lliure de l'Ajuntament de Barcelona. Creada l'any 1921, començà a funcionar el 1923 sota la direcció de Dolors Palau deixeble de Rosa Sensat. En aquesta Escola s'aplicaven, també, els principis decrolians. Quan el 1930, Piaget visità Madrid i Barcelona féu grans elogis d'aquest establiment docent.

Cal no oblidar tampoc l'activitat para-escolar de l'Ajuntament de Barcelona, sobretot l'obra de les cantines i colònies escolars i la lluita contra les malalties infantils, especialment la tuberculosi, on cal destacar el treball del Dr. Sayé.

Durant el segle XIX, les Diputacions, així com també els Ajuntaments, gaudien de diverses atribucions que, en el camp educatiu servien per a ben poca cosa, a causa de les poques disponibilitats pressupostàries d'aquests organismes; aquesta autonomia, però, s'anava retallant a mesura que s'acomplia la centralització escolar. Malgrat les limitacions imposades per una legislació burocràtica i centralista, la Diputació de Barcelona i la Mancomunitat de Catalunya, com en el cas de l'Ajuntament de Barcelona, saberen impulsar les institucions educatives, sobretot a partir de 1907 en què Prat de la Riba fou nomenat President de la Diputació barcelonina.

Resulta pràcticament impossible resumir breument l'obra cultural i educativa d'aquestes institucions, per la qual cosa, i tenint en compte el programa d'aquest cicle, em limitaré a l'ensenyament primari i a la formació de mestres, havent d'ometre aspectes tan essencials com les institucions d'ensenyament tècnic i professional, el projecte d'Institut d'Educació General, el programa d'expansió cultural, les institucions d'ensenyament universitari, etc.

L'obra pedagògica de la Diputació de Barcelona i la de la Mancomunitat de Catalunya se centraria primordialment en el Consell d'Investigació Pedagògica creat el 1913 i que rebria el nom de Consell de Pedagogia a partir del 1916. D'aquest organisme n'estudiaré breument els aspectes més rellevants, com són, per exemple, el moviment montessorià, les escoles d'estiu, els estudis normals i les publicacions educatives.

En la impulsió del moviment montessorià, hi jugaria un paper essencial la Diputació de Barcelona amb la creació, el 1913, d'una de les primeres escoles montessorianes de l'Estat Espanyol. Aquest centre, que fou complementat amb la fundació de dues altres escoles montessorianes, funcionava a la Casa de la Maternitat. L'Escola Montessori, centre experimental, fou creada, el 1915, i començà a funcionar l'any següent sota la direcció d'Anna Macheroni, deixeble de Maria Montessori, directora fins aleshores de la Casa dei Bambini, de Milà.

Entre les activitats d'extensió del mètode Montessori, cal assenyalar l'organització del III Curs Internacional Montessori, celebrat a Barcelona del febrer al juny de 1916, dirigit per la mateixa Dra. Montessori. Hi assistiren mestres d'Itàlia, d'Anglaterra, d'Escòcia, d'Austràlia, del Canadà i dels Estats Units, juntament amb representants del Principat, de les Illes Balears i de Navarra. L'escassa participació de la resta de l'Estat Espanyol s'explica per les traves que hi posà el Ministeri.

D'aquest curs, el primer que se celebrava fora d'Itàlia, en sortí la proposta de l'aplicació del mètode Montessori a l'escola elemental fins als deu anys, d'acord amb l'evolució del pensament pedagògic de la Dra. Montessori; aquesta proposta, començà a experimentar-se per primera vegada a nivell mundial, a l'Escola Montessori de la Diputació de Barcelona.

Fou l'Eladi Homs qui tingué, la idea de la creació de l'Escola d'Estiu partint de les seves experiències a Chicago; hom tingué en compte també el treball de l'escola de mestres de Joan Bardina i altres experiències que s'havien portat a terme en diverses contrades del Principat.

L'Escola d'Estiu aplegava, durant l'època de vacances, gent interessada per la problemàtica educativa, generalment mestres, amb la intenció de:

- reciclar els mestres, sobretot de comarques, per a eixugar les deficiències de llur formació acadèmica i introduir-los a les concepcions de la nova pedagogia, que acabaria derivant cap al moviment de l'Escola Nova.
- hom tractava, també, d'integrar el cos social, és a dir tots els grups potencialment interessats en les qüestions educatives, en la reforma pedagògica.

En els cursos de les Escoles d'Estiu, els mestres van conèixer les aporta-

cions de Montessori, Meumann, Decroly, Herbart, Dewey i sobretot Claparède, que participà a l'Escola d'Estiu del 1920.

L'Escola d'Estiu ignorà, en els seus primers anys, el treball d'altres moviments de renovació pedagògica que es produïen paral·lelament. A començament de la desena dels 20, s'observa una més gran col·laboració entre la Mancomunitat de Catalunya i els grups renovadors de l'ensenyament estatal, col·laboració que es féu efectiva a partir de l'Escola d'Estiu de 1922, organitzada conjuntament pel Consell de Pedagogia i la Federació de Mestres Nacionals de Catalunya. En aquest sentit, cal esmentar que foren precisament els mestres públics els primers a interessar-se per la renovació escolar, amb les converses pedagògiques de Girona, trobades que iniciades, al 1900, s'estengueren arreu del Principat; no es pot oblidar que els mutus recels es pogueren superar, gràcies a una millor disposició dels pedagogs de la Mancomunitat envers els membres públics i al fet que la Federació de Mestres Nacionals de Catalunya adoptés, a partir del 1919, a l'Assamblea anual celebrada a Tarragona, del 20 al 25 de juliol, una clara voluntat catalanitzadora.

Eladi Homs, Lluís Torner i Ramon Rucabado presentaren, a l'Assamblea Catalanista del 1912, celebrada a Tarragona els dies 19 i 20 d'octubre, un projecte educatiu que fou la base de l'actuació de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, a partir més o menys de 1914. En el marc d'aquest programa, l'esmentada Associació proposava a la Mancomunitat, l'any 1917, la creació d'uns Estudis Normals.

Aquesta nova Institució dependent de la Mancomunitat començà a funcionar el curs 1919-1920 i s'establí per a optar al cos docent dels establiments educatius regentats per la Mancomunitat. Per a ingressar-hi calia posseir el títol de mestre, de llicenciat o de bibliotecària, estudis, aquests darrers, que havia creat el Consell de Pedagogia.

Entre les novetats dels Estudis Normals, en relació als centres oficials, caldria destacar:

– la importància atorgada a la Filosofia, a la Psicologia, a la Fisiologia i a les disciplines vinculades al medi sociocultural i sociolingüística.

S'observen canvis importants en relació a l'Escola de Mestres de Joan Bardina: per una banda, el professorat estava format per una nova generació familiaritzada amb el moviment de renovació pedagògica, el qual havia assistit, en molts casos, als cursos de l'Institut Rousseau de Ginebra; d'altra banda, aquests estudis tenien un cert caràcter legal, perquè, com ja assenyàvem, s'exigien al cos professional de les institucions educatives de la Mancomunitat; direm finalment que hom estava en relació amb el Laboratori de Psicologia Experimental, del qual n'havia estat Directora, durant un temps, la Dra. Montessori.

Al marge dels establiments docents, cal esmentar les publicacions, especialment la col·lecció Minerva de textos escolars catalans i, sobretot, «Quaderns d'Estudi», revista pedagògico-teòrica, fundada el 1915, que posava a l'abast dels mestres, les darreres descobertes de la psicologia i la pedagogia.

Totes aquestes realitzacions estaven, en gran part, vinculades a la Lliga Regionalista, partit del regionalisme conservador, el pes del qual esdevé determinant a partir de 1906 i sobretot des del 1911, època en què els noucentistes desplaçaven el modernisme que havia tingut una gran influència a finals del segle XIX i principis del XX.

Els noucentistes predicaven la civilitat, el refinament, la formalitat intel·lectual, allò que Eugeni d'Ors anomenava feina ben feta. Per als noucentistes, l'escola esdevenia una eina fonamental i adquiria una dimensió diferent a la de l'escola tradicional. Calia formar i preparar els infants per tal que el dia de demà esdevinguessin ciutadans d'aquesta Catalunya Civil que hom posava com a model, amb el benentès que, per als noucentistes, civilitzar era, en certa manera, sinònim de rèplica a les propostes dels sectors obrers revolucionaris, d'allò que anomenaven les masses proletàries.

Els dirigents de la Lliga Regionalista, especialment Prat de la Riba, s'adonaven de la importància del concurs de les classes populars per tal de materialitzar el seu programa, voluntat que es palesa en la política escolar de la Diputació i Ajuntament de Barcelona i la Mancomunitat de Catalunya.

El Cop d'Estat de Primo de Rivera, amb convivència amb alguns sectors de la burgesia catalana, determinà l'esfondrament del somni de la Catalunya Civil i de la política globalitzadora de la Lliga. Durant aquests anys fou perseguida i desvirtuada l'obra del període anterior, sobretot allò que es portà a terme a través de les institucions públiques. Així, doncs, la renovació pedagògica s'hagué de refugiar novament en la iniciativa privada; d'aquests anys recordarem, a tall d'exemple, la tasca de resistència de la Protectora, la creació a Badalona, al 1927 de l'Escola Marcel·lí Antich, fundada per aquest pedagog en col·laboració amb Pompeu Fabra i sobretot l'establiment de la Mútua Escolar Blanquerna, creada pels pares de l'Escola Montessori, suprimida pel Directori, institució educativa que, sota la direcció d'Alexandre Galí, esdevingué un centre modèlic en molts aspectes.

La caiguda de Primo de Rivera significà la immediata restauració de l'obra educativa del període anterior al 1923, especialment a partir de la proclamació de la IIa. República espanyola. La política escolar republicana, però, es fonamentaria sobre noves bases al Principat, d'acord amb l'ideari educatiu dels nacionalistes republicans; el programa d'aquests sectors quedava explicitat en el fracassat Pressupost Extraordinari de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona de l'any 1908, que preveia la creació de quatre Grups Escolars pilot, en els quals s'havien experimentat el bilingüisme, la neutralitat religiosa i la coeducació, amb la particularitat que el projecte partia de la premissa de la dignificació social i econòmica del personal ensenyant.

Al marge d'algunes experiències, a les quals ens referirem més endavant, el programa dels nacionalistes republicans no es va poder portar a la pràctica, d'una forma més o menys global, fins a l'època republicana.

L'esmentat programa presentava diferències i coincidències amb el projecte educatiu del catalanisme conservador. Mentre els portaveus culturals

dels sectors burgesos atorgaven gran importància a la reforma dels estudis superiors, s'encaminaven vers la recerca del patrimoni artístic, cultural i històric i promocionaven establiments docents públics i privats d'avançada, però amb un pes quantitatiu limitat, els sectors petits burgesos i menestrals estaven fonamentalment preocupats per l'extensió de l'ensenyament a tots els grups socials.

Els republicans intentaven promoure una democratització de l'aparell escolar per a impulsar la culturalització de les classes populars, enteses en el sentit gramscia del terme, bé per mitjà dels Ateneus, o en el millor dels casos, a través de la xarxa pública, especialment els centres educatius regentats pels organismes autòctons. El programa dels republicans s'intentà portar a terme a la Generalitat i als ajuntaments, sobretot el barceloní, durant el període 1931-1938.

A nivell d'Estat, les novetats escolars de l'època republicana podrien resumir-se en tres punts: extensió i modernització de l'escola pública a tots els nivells educatius, coeducació i aplicació dels postulats de l'escola unificada. A Catalunya, però, l'ensenyament presentà uns trets propis que anaren des de la catalanització de l'escola fins a l'autonomia educativa, amb la particularitat que l'extensió de la renovació pedagògica a tots els graus de l'ensenyament presentava, al nostre país, unes especials característiques.

Per una sèrie de condicionants polítics, l'obra de la Generalitat, a través del Consell de Cultura, no adquirí un cert pes quantitatiu fins el triomf del Front Popular i molt especialment a partir de la revolta del 19 de juliol de 1936. Del període 1931-36 caldria assenyalar, però, l'obra del Comitè de la Llengua, organisme creat el 1931 per a la catalanització del magisteri.

A causa de la lentitud en els traspassos de serveis previstos a l'Estatut del 1932, la Generalitat s'hagué de limitar, abans del 1936, a la creació d'institucions pilot, d'entre les quals podríem destacar: la Universitat Autònoma, els Instituts Escola, especialment el del Parc de la Ciutadella i l'Escola Normal de la Generalitat, de la qual m'ocupo a continuació.

Aquesta Escola seguia el pla mínim d'estudis de l'anomenat pla professional, aprovat, el 1931, per a totes les Escoles Normals de l'Estat i incloïa, a més, un conjunt de matèries que podien canviar cada any, a criteri del claustre. El professorat provenia de dos camps: els uns pertanyien a l'escalafó de l'Estat, els numeraris, i els altres eren nomenats per la Generalitat, els complementaris; aquests darrers, en la seva major part, havien estat professors dels Estudis Normals de la Mancomunitat. El Director de l'Escola, però, havia de pertànyer a l'escalafó de l'Estat.

El professorat fou escollit molt acuradament. Pel que fa als professors que precedien de l'escalafó oficial, recordaré els quatre directors Cassià Costal, Miquel Santaló, Margarida Comas i Amadeu Visa, el professor d'antropologia Joan Roura i Jesús Sanz, un dels introductors de les tècniques Freinet a l'Estat Espanyol. Dels professors nomenats per la Generalitat esmentaré Alexandre Galí, Artur Martorell, Salvador Maluquer i Pau Vila. Potser també valdria la pena recordar que en fou professor, en una de les seves pri-

meres experiències docents, l'historiador Pierre Vilar. A part de tots aquests professors i molts d'altres no menys significatius, passaren per la normal de la Generalitat, entre altres, Cousinet, que hi féu un curs el 1932, Pau Calsals, Federico García Lorca, Gabriela Mistral, etc.

Els alumnes es familiaritzaven amb les tècniques modernes assajades al Grup Escolar annex, dirigit per Ramon Torroja i als Grups Escolars del Patronat Escolar de Barcelona: la globalització i totes les tècniques decrolianes, el mètode de projectes, el pla Dalton, el sistema Winnetka, els mètodes naturals de Freinet, etc., podien ésser assimilats amb profunditat pels alumnes, els quals estaven, també, en íntim contacte amb el Seminari de Pedagogia de la Universitat Autònoma, dirigit per Joaquim Xirau.

L'Escola Normal de la Generalitat s'encarregà, a partir del 1932, de l'organització de l'Escola d'Estiu. En general, la segona època d'aquestes escoles que començà el 1930, recordem que foren prohibides durant la Dictadura de Primo de Rivera, presentà característiques diferents, tant des de l'angle pedagògic com des de l'orientació polític-ideològica.

La mateixa Comissió que preparava l'Escola d'Estiu del 1924 es féu càrrec de l'organització de l'Escola del 1930. Des del vessant pedagògic, aquesta escola del 1930 resulta extraordinàriament interessant, sobretot per les lliçons que hi dictaren Cassià Costal, Alexandre Galí, Josep Barcelo i Narcís Masó i Valentí, algunes reeditades recentment.

Quant al nombre de cursos, la primera Escola d'Estiu de l'època republicana, fou més completa que l'anterior. Destacaren els cursos de filosofia i teoria de l'educació dictats per Joaquim Xirau i Alexandre Galí respectivament i els cursos sobre psicologia a càrrec d'Emili Mira, Jesús Sanz i Narcís Masó, un dels introductors de Piaget a Catalunya. Aquest any s'iniciaren unes converses que versaren sobre problemes polítics i pedagògics del magisteri.

L'Escola d'Estiu del 1932 fou, al meu entendre, juntament amb la del 1935, la més interessant de les celebrades abans de la guerra. A més d'un programa completíssim de cursos, tingué lloc una setmana final dedicada a «Els problemes que planteja l'ensenyament del llenguatge o Catalunya», així com un cicle de conferències pronunciades per Jaume Serra Hunter, Joaquim Xirau, Rudolf Llopis i Manuel García Morente sobre «Els problemes de l'educació moral a l'escola actual» i un altre sobre «L'escola i les transformacions socials» a càrrec de Ventura Gassol, Manuel Serra i Moret, Josep Estalella i Humbert Torres.

A les Escoles d'Estiu del 1933 i 1934 de menys durada, destacaran les discussions sobre «L'educació moral i cívica a les escoles de la República» i «L'escola unificada i mitjans per a establir-la» que tingueren lloc respectivament el 1933 i 1934. Cal remarcar sobretot que a l'Escola del 1933 hi intervingué Celestin Freinet, que pronuncià dues conferències sobre cooperativisme i impremta escolar.

L'Escola d'Estiu del 1935 fou dedicada preferentment a les tècniques decrolianes amb experiències pràctiques i teòriques. D'aquesta Escola, en

què participaren sobretot especialistes estrangers íntims col·laboradors de Decroly, destacarem la presència de la doctora J. Jadot-Decroly, Directora del Servei Mèdico-pedagògic de l'Institut Decroly, de Mlle Jadoulle, Directora del Laboratori de Pedagogia i Psicologia d'Angleur, de Mlle Gallien, Directora de l'École de l'Ermitage, de Mlle Degand, Directora de l'Escola de l'Institut d'Ensenyament Especial del Dr. Decroly, de Mlle Descoedres de la «Maison des Petits» de l'Institut Rousseau de Ginebra, sense oblidar la participació d'Anna Rubiés introductora del mètode global al nostre país.

Finalment, l'Escola d'Estiu del 1936 que s'havia preparat per dedicar-la a la problemàtica de l'escola rural, no es va poder celebrar a causa de la revolta militar. Convé ressaltar que les converses pedagògiques del 1932, 1933, 1934 i la fallida del 1936 serviren de base per a la redacció del pla del CENU, en el qual es trencava, per primera vegada l'organigrama tradicional de caràcter dual amb dos troncs paral·lels.

El pla del CENU, que s'avançava en quasi trenta-cinc anys a la *Ley General de Educació*, es basava en nivells en comptes de graus: de 0 a 3 anys Escola Bressol, parvulari de 3 a 6 anys, 3 cicles de primària 6-9, 9-12 i 12-15 anys i a partir d'aquí una àmplia gamma d'estudis secundaris i superiors. A causa de la persecució religiosa, es féu efectiva la Llei de Congregacions i Associacions Religioses aprovada el 1933, amb la qual cosa l'ensenyament públic passà a ésser percentualment majoritari.

Pel que fa a les escoles municipals de Barcelona, hem de dir que pogueren mantenir els equips pedagògics durant el període 1923-1929, malgrat les limitacions imposades pel Directori Militar, fet que originà que la tradició de l'època anterior no es perdés del tot.

El final de la Dictadura representà, però, un canvi trascendental. El mateix any 1930 fou restablert el Patronat i el 31 de març de 1931 foren inaugurats els nous Grups Escolars amb una capacitat d'uns 15.000 alumnes.

Amb la proclamació de la República, l'obra del Patronat Escolar adquirí un gran relleu. El 1932 es fundava un nou Grup Escolar. Altrament, arran de la dissolució de la Companyia de Jesús, l'Ajuntament barceloní s'emparava de les escoles del carrer de Casp, de Rosselló i la de Sarrià i habilitava, com a centres escolars, els hotels construïts a la Plaça d'Espanya amb motiu de l'Exposició de 1929.

Durant el període republicà, en el camp públic de nivell primari, la renovació pedagògica es limità pràcticament al Patronat Escolar de Barcelona. Les característiques pedagògiques i didàctiques de les escoles del Patronat es podrien sintetitzar en els següents punts:

- catalanitat, d'acord amb el Decret de Bilingüisme del govern de la República del 1931 i l'Estatut del 1932, fet que comportava l'Ensenyament en la llengua materna fins els 7-8 anys i dels 8-12 anys, classes alternatives en català i castellà. La catalanitat es manifestava, sobretot en els continguts, en la vinculació al medi, en les formes de cultura, etc.
- substitució del llibre de text pel llibre de consulta i els apunts de l'alum-

ne, així com substitució de l'examen per l'avaluació contínua.

- intent de fusionar l'escola i el medi, juntament amb la introducció de noves didàctiques i metodològiques i de continguts més seriosos.
- potenciació de les activitats extraescolars, excursions, visites a museus, classes de música i dansa, etc.
- introducció dels treballs manuals i fins i tot del treball productiu, granges, horts, etc.

Assenyalaré finalment i com a cosa apart, la gestió democràtica d'aquests centres amb la participació de mestres, alumnes i pares. Els docents marcaven la línia pedagògica a través d'un col·lectiu de gestió que treballava en equip sota la supervisió del Director. Els alumnes tenien llur associació, els càrrecs de la qual eren elegits democràticament. Els pares, per mitjà de l'associació, exercien una certa fiscalització, col·laboraven en l'organització d'actes extraescolar i esdevenien uns grans defensors de l'escola catalana, democràtica i pública.

Potser paga la pena assenyalar també que el Patronat Escolar comptava amb un personal ensenyant altament qualificat, del qual destacarem Fèlix Martí Alpera, Rosa Sensat, Sebastià Pla i Cargol, Josep Barceló i Mates. Llorenç Jou, Ramon Torroja, Josep Coll i Mas, etc.

Per mor de les limitacions legals, els entrebancs dels governs de Madrid i d'una política poc resolutiva dels governants catalans, la renovació pedagògica en el terreny de l'escola pública, tant durant la Mancomunitat com en l'època de la Generalitat, encara que en aquest darrer cas en menor escala, la reforma educativa no arribà a totes les contrades del Principat ni a tots els sectors socials; altrament la reforma es concentrà excessivament a la ciutat de Barcelona.

Els corrents vinculats a l'obrerisme presenten, en el període 1900-1938, unes coordenades comunes que giraven entorn del laïcisme escolar, moviment en el si del qual es desenvoluparen tres grans sectors: l'ensenyament racionalista, les escoles del Partit Radical i els centres escolars vinculats al nacionalisme republicà.

La figura cabdal del moviment racionalista fou, sense cap mena de dubte, Francesc Ferrer i Guàrdia, el qual es movia en unes coordenades precises que van del laïcisme escolar de la Restauració, essencialment anticlerical, a la tradició escolar anarquista, sense oblidar una certa influència del positivisme pedagògic spencerià, de les escoles noves angleses i de Decroly.

La influència més directa sobre Ferrer i Guàrdia, l'exerciren els corrents anarquistes de París, dels quals era portaveu el Comitè pro-ensenyament anarquista, fundat el 1898, grup que propugnava:

- l'ensenyament integral que perseguia el desenvolupament harmònic de totes les facultats humanes.
- l'ensenyament racional que es basava teòricament en la raó i la ciència, descartant la fe.
- l'escola mixta que significava la coeducació de sexes.
- l'escola llibertària que es proposava la formació d'homes lliures.

La primera escola del moviment ferrerista obria les portes al carrer Bailèn de Barcelona el 1901, centre on s'implantà la coeducació de sexes i la coeducació de classes. Paral·lelament, l'educador d'Alella es llençava a una intensa activitat escolar fixada sobretot en el *Boletín de la Escuela Moderna* i en una editorial que publicava llibres de text per a les escoles del moviment. El 1903, per exemple, hi havia 32 centres educatius vinculats al ferreisme, xifra que anà augmentant.

Tot i que els resultats pràctics estigueren molt per sota dels pressupòsits teòrics, el projecte ferrerista presentava un gran interès, si més no pel seu caràcter autoritari. La formulació teòrica no implicava bondat pedagògica, sobretot si tenim en compte les condicions polítiques desfavorables en què es mogueren aquestes escoles. La manca de temps jugà en contra de la sedimentació del sistema pedagògic i de la formació pràctica del professorat.

Condemnat a mort, acusat d'instigador de la Setmana Tràgica, Ferrer i Guàrdia fou executat l'octubre del 1909, execució que provocà una allau de protestes arreu d'Europa; la repressió governamental comportà, amés, la clausura d'una important quantitat d'escoles laiques de diverses tendències. Val a dir que l'escola del carrer Bailèn ja havia estat clausurada el 1907, arran d'una altra acusació infundada contra l'educador racionalista.

La repressió contra el laïcisme durà uns quants anys, però a partir del 1917 s'observa una certa revifalla del moviment escolar racionalista, amb la creació de l'escola *Luz* de l'Ateneu Racionalista de Sants que dirigia Joan Roigé i on es formaren alguns dels sindicalistes que tingueren una part activa en la lluita sindical del període republicà. Roigé, a més dels postulats clàssics de l'ensenyament racionalista, atorgava gran importància a la formació política i a l'oratória.

L'escola racionalista més important d'aquell període fou, a ben segur, l'Escola Constància, coneguda vulgarment com «La Farigola», fundada el 1918, i que s'anomenaria *Natura* a partir del 1922, centre adscrit al Sindicat de l'Art Fabril. Aquesta escola va aparellada a l'obra pedagògica de Joan Puig i Elias que es considerava continuador de la trajectòria de Ferrer i Guàrdia, però que, en realitat, era molt menys radical. L'experiència política havia ensenyat als anarquistes que en aquelles condicions polítiques no es podia vincular l'escola al moviment sindical.

Malgrat l'ambient repressiu de la *Dictadura*, algunes escoles racionalistes subsistiren amb més o menys dificultats. Durant l'època republicana, sobretot en els moments de major llibertat política, la major part de sindicats obrers i ateneus llibertaris tenien llur pròpia escola racionalista. Aquells anys, es creà també una Normal racionalista, una escola de Maternologia i Puericultura i es desenvolupà l'activitat federativa a través de la Federació d'Escoles Racionalistes i el Sindicat de Professions Liberals.

Amb la revolta del 19 de juliol del 1936 es produïren canvis importants; el moviment racionalista s'integrà al CENU, del qual Puig i Elias en fou President del Consell Executiu. La col·laboració amb la Generalitat provocà problemes amb alguns sectors, perquè moltes escoles volien preservar

la seva llibertat que, segons sembla, fou tolerada.

El Partit Radical, un altre dels sectors importants, comptava, segons s'afirma, amb una cinquantena d'escoles. El seu moment àlgid cal situar-lo a principis de segle quan els radicals gaudien d'un gran predicament entre la classe obrera. Poca cosa es coneix, però, del seu projecte educatiu; en general, el Partit Radical estava a favor de l'extensió de l'escola estatal.

Parlar d'aquest partit significa recordar la tasca de Hermenegildo Giner de los Ríos que, des de l'Ajuntament de Barcelona, promocionà moltes iniciatives a favor de l'ensenyament popular; en aquest sentit, s'han de destacar les cantines i les colònies escolars.

Dels nacionalistes republicans, als quals ja m'he referit abans, abans del període republicà, convé recordar l'obra capdavantera de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, així com també d'altres associacions com, per exemple el Centre de Lectura de Reus, l'Ateneu Igualadí de la classe obrera i els ateneus obrers de Badalona, Mataró, Palafrugell, Vilanova i la Geltrú, Manresa, Sant Andreu, etc.

Caldria pensar, també, en la preocupació dels republicans per la formació tècnica i professional, especialment les escoles tèxtils i els centres de formació de personal administratiu; en aquest darrer cas, cal recordar sobretot l'obra del CADCI. Durant l'època de la Dictadura, socialistes i republicans, a través de l'Ateneu Politecnicum, continuaren l'obra de la Mancomunitat en el camp professional i tècnic, suprimida pel Directori.

Vull sobretot que quedi clara una altra cosa i és precisament la participació a nivell individual o col·lectiu dels mestres públics en la reforma pedagògica, a través, generalment, de la Federació de Mestres de Catalunya, organisme que jugà un paper certament important, especialment a comarques, al llarg del període republicà. El mateix podríem dir de molts homes d'Església, o d'associacions catòliques, que col·laboraren directament o indirecta en el moviment català per a millorar l'escola.

Esdevé difícil la caracterització global d'un moviment per transformar l'escola en el qual hi convergeixen interessos socioeconòmics més d'una vegada contraposats, sobretot si tenim en compte els canvis polítics que originen que un dels sectors tingui preponderància sobre l'altre.

La reivindicació lingüística esdevé, deixant a una banda els recels manifestats en alguns cercles obreristes, especialment a principis de segle, juntament amb les reclamacions d'autogovern, un dels trets més comuns dels diferents grups que lluitaven al Principat pel millorament de l'escola. Pel que fa a la llengua, però, convé puntualitzar que, almenys fins al Congrés de la Protectora de l'abril del 1936, no es comença a plantejar una concepció que consideri el català com a llengua nacional de Catalunya.

Un altre aspecte comú és el de la renovació pedagògica, concepció val a dir un xic ambigua que satisfieia, en bona part, els anhels d'ambdós sectors. En aquest sentit, hom posarà èmfasi en la llibertat i activitat espontània de l'alumne i en moltes altres qüestions que ja han quedat explicades al parlar, per exemple, de l'Escola de Mestres de Joan Bardina o dels centres del Pa-

tronat Escolar de Barcelona.

A més dels intents de gestió democràtica de l'escola, sobretot en els establiments docents que depenien dels organismes autòctons, a través de l'equip de mestres i les associacions de pares, cal sumar-hi el paper de les centrals sindicals que durant la República reclamaven un paper dins l'organització educativa. Aquest mosaic d'organismes de gestió i de control, de mecanismes d'intervenció democràtica, contribuïren a una evident democratització de l'aparell educatiu, especialment en els períodes de profundització democràtica.

He deixat pel final les qüestions que resultaven conflictives i que constituïren, de fet, la més clara diferenciació entre allò que podríem denominar dreta i esquerra catalanistes.

Les polèmiques del Pressupost Extraordinari del 1908 són una mostra, precisament, de les convergències i divergències entre la Lliga, els radicals que jugaren un paper determinant en aquells anys i els grups catalanistes d'esquerra, divergències que es posaren novament de manifest el 1931. Entre les discrepàncies hi jugà un paper destacat el laïcisme escolar, fortament combatut per l'Església, proposta que per mor de les condicions polítiques no fou possible aplicar fins a la proclamació de la República.

La coeducació fou una altra de les divergències entre els sectors burgesos i republicans, les quals sorgeixen a la llum pública arran de la publicació del projecte del 1908. Tot i la moderació dels plantejaments, la implantació del sistema coeducatiu, plantejà seriosos problemes a causa de l'oposició dels sectors conservadors. Amb la salvetat d'algunes experiències de caràcter privat, patrocinades generalment pels llibertaris, hom hagué d'esperar l'època republicana, quan la correlació de forces afavoria els grups progressistes, per intentar la instauració de l'ensenyament mixt; val a dir que fins i tot en aquests anys, els avenços van ésser molt parcials.

En darrer terme cal consignar el moviment a favor de l'escola unificada que es basava en tres postulats essencials:

- supressió per una banda de tota mena de discriminació entre l'alumnat per qüestions de classe social, sexe o religió.
- superació dels graus tradicionals de l'ensenyament per a basar-se en cicles que estiguessin més d'acord amb les etapes evolutives de l'infant i de l'adolescent.
- igualtat en la consideració social i econòmica i en el nivell acadèmic dels educadors dels diferents cicles.

Al Principat, l'escola unificada, combatuda pels sectors conservadors en nom de l'anomenada llibertat d'ensenyament, esdevingué una de les plataformes educatives de la Generalitat republicana, especialment durant el període de la guerra. El CENU recollí les formulacions pedagògiques de l'Escola Nova i les polítiques de l'Escola Unificada per a aplegar-les en un front comú.

Tot això que acabo d'explicar sembla molt bonic. La realitat, però, de l'escola al nostre país, al llarg d'aquests anys, fou ben diferent considerada

globalment. Si ens hem d'atendre a dades percentuals i quantitatives hem d'arribar a la conclusió que foren molt pocs els alumnes que s'escolaritzaren d'acord amb les noves tendències pedagògiques. La majoria es van formar en escoles tradicionals.

Malgrat el que acabo de dir i a pesar que els responsables de l'educació catalana en aquells anys, cometeren molts errors i presentaren moltes contradiccions, no es pot negar que hom assolí les cotes més altes, en comparació amb altres països, de la història escolar del Principat, almenys a nivell qualitatiu. No es pot oblidar tampoc que disposaren de molt poc temps per a intentar posar a l'hora del rellotge de la història, una organització escolar que, en diversos aspectes, portava un retard de segles.